

О. А. Рарицький

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

СВІТОГЛЯДНІ ТА ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОЇ ЗБІРКИ «ЗЕЛЕНИЙ ШУМ» (2012 р.) ІВАНА ПРОКОФ'ЄВА

У статті розкриваються світоглядні та художні аспекти поетичної збірки І. Прокоф'єва «Зелений шум». Досліджуються інтертекстуальні зв'язки зі світовою та українською літературою.

Ключові слова: вірш, образ, зміст, медитація.

Про творчий набуток подільського поета Івана Прокоф'єва писали П. Перебийніс, О. Чехівський, Б. Гришук, М. Мачківський, М. Красуцький, В. Горбатюк та інші дослідники. Зверталася увага на тематичне розмаїття лірики поета, її медитативні і сугестивні первні, особливості метафорики, зокрема «симбіозу порівняння і метафори» (О. Чехівський), наголошувалося на гармонійності образності, композиційній довершеності творів, йшлося про філософічність та есхатологічні мотиви у них.

2012 року вийшла ще одна поетична збірка І. Прокоф'єва «Зелений шум». Оpubліковані рецензії підкреслюють висвітлення у ній проблем глобалізованого соціуму, спроби осягнення долі сучасного села, ліричну проникливість автора. Але, як то нерідко буває, рецензенти не зауважили підтекстових нюансів ключових образів, змістотворчих функцій інтертекстуальних прийомів та ін. Не розкрито світоглядних засад творчості письменника. Поставимо собі за мету у цій статті заповнити зазначені прогалини і прояснити досі не висвітлені грані цікавого поетичного доробку.

Книжка відкривається спробою переосмислення геніальних «Сонячних кларнетів» П. Тичини як втілення всезагальної гармонії, про що останнім часом ведуть мову літературознавці, зокрема В. Моренець [3, с. 119]. До того автора «Зеленого шуму», очевидно, спонукають реалії сучасного життя, прагнення осягнути природу не лише процесів творення, а й трагічної розщепленості буття, а відтак неминучого хаосу у матеріальному і духовному світі.

Своєрідною «ілюстрацією» таких думок постає образний зміст вірша «Новина», який у книзі розташований одразу після вірша, що ремінісценціює «Сонячні кларнети». Тут йдеться не тільки про трагічну загибель малих дітей у Слобідці-Рихтівській на Хмельниччині чи про десятки інших дитячих смертей у вогні пожеж, що сталися в Україні 2012 року. Тут йдеться про нові духовні драми і трагедії української нації. Це підкреслює епіграф, узятий із знаменитої новели В. Стефаніка: «У селі сталася новина...». Проблема в тому, що, як пише Т. Салига, «... українські драми мають, на жаль, безперервну тяглість, що в нашій долі майже нічого не змінюється на краше» [5, с. 11].

Загалом поетичні твори автора варто кваліфікувати як філософсько-медитативні, адже основні акценти І. Прокоф'єва розставляє на проблемах людської цілісності, її самовияву, справжньої людської сутності. У багатьох віршах він звертається до природи як джерела духовного наповнення людини, відновного генератора втрачених сил, енергії і можливостей. У цьому симбіозі митець висновує власне світобачення і світовідчуття, роздумує над проминальним і вічним у людському бутті, неперехідністю цінностей, заґрунтованих на можливостях екзистенційного самовияву. Поезія І. Прокоф'єва успадковує традиції «тихої лірики», започаткованої поетами-шістдесятниками у добу бреж-

невського застою як протидії духовному занепаду, і стає суголосною творчості В. Забаштанського, Б. Нечерди, В. Підпалого, Д. Чередниченка, Л. Талалая.

Збірку «Зелений шум» митець розділяє на три окремі цикли. Усі вони об'єднані спільною тематикою і проблематикою, проте прочитання кожного з них дає відчуття їхньої композиційної завершеності, разом з тим, передбачення взаємозв'язків між різними групами творів. Відтак пов'язаність назв циклів у збірці варто означити як наростання глибинних внутрішніх переживань, емоційних станів, вітаїстичних процесів. Вже перший із них «Хвала тобі, снаго вітальна!» сприймається як своєрідний ліричний лейтмотив до збірки, поет спонукає до оптимістичних роздумів про красу і неповторність людського життя, розмірковує над власним, разом з тим, змушує задуматися над його минулістю і короткотривалістю. Медитативні пейзажні замальовки узгоджуються із філософськими сентенціями, виразно помітними у багатьох поезіях циклу («Тяжіння», «Кола, дуги, спіралі...», «Ріка», «Танець», «Визрілими пшеницями» тощо), зокрема у поезії «Трава». Тут автор вкладає у красу весни найніжніші поривання душі («Весна, і на буянь парад / вона врочисто вирушає»), разом з тим кризь усю поезію проходить мотив невмирущості життя:

Вона виносить із могил
душ відболілих квіти.
Із тьми віків, як з пилюги,
з жахних розколин світових
зелено світить... [4, с.11].

У творах циклу відстежуються націософські мотиви, пов'язані із одвічними українськими питаннями – самовияву, втрати роду, мови, традицій, національної пам'яті. І. Прокоф'єву болять відсторонення значної частини українців від болючих націєтворчих процесів, їх свідоме ігнорування. В поезії «Коріння» поет переконує: відірваність від рідної землі прирікає людину на безпам'ятство, несе за собою руйнацію людської моралі, тотальну деградацію особистості. Закориненість у рідний ґрунт, за словами автора, – запорука стабільності, добробуту, духовного розвитку; відсутність родового стрижня веде до національного виродження, загибелі:

В бруднім потоці понесло
усе, що кореня не мало.
Коли ж знов сонце засіяло,
живе із кореня повстало,
всміхнулось сонцю й зацвіло [4, с.12].

За глибинною суттю ця поезія життєствердна, митець сподівається на всенациональне очищення, підтвердженням цього є виразні солярні мотиви, які вселяють оптимістичні надії і сподівання.

Ключовим у циклі є образ листа, листя, листка, автор вкладає у нього глибоко символічний зміст, в якому вбачається людина, незахищена від зовнішніх впливів, піддаплива на спуски долі. Ліричний герой сприймає цей факт як онтологічну закономірність (поезії «Листок», «Прощання», «Клен», «У лісі чекали»), як незворотність долі, біблійну приреченість на випробування. Наприклад:

Лист на гілці тріпоче.
Ворон йому пророчить
злет і падіння.
За мить
він вже у безвість летить
смутком останнім заскочений:
світ його забува... [4, с.25].

Згушення настроєвих фарб простежуємо у наступному циклі «Силует часу». Назва, очевидно, віддзеркалює філософські аспекти хронотопічних вимірів людського буття. Крізь призму екзистенційної проблематики у віршах розглядаються питання абсурдності світу, його непізнаності, марноти, суєтності. У часових рамках відведеного людині земного життя вона самотня і беззахисна. Довколишній світ сприймається нею як складний і неосягнений: «Широкий, ой, широкий світ... / І ти у ньому – неофіт» [4, с.33]. Антропоцентричний стрижень у цих творах превалює, набуваючи ознак бароковості із характерними властивостями незахищеності, загубленості, невлаштованості у світі абсурду. Чи не тому Бр. Грант (Б. Гришук) пише, що І. Прокоф'єв «... пішов далеко уперед у своїх (уже не радянських) спостереженнях та узагальненнях, у містичності сприйняття доволишнього світу» [1, с.3].

Цикл не позбавлений і громадянських мотивів. У поезії «партачі» (перший рядок з малої літери, як і всі наступні, текст без розділових знаків – для підсилення експресивності) автор, відтворюючи дійсність, вдається до гротесковості, сприймає її як театр абсурду:

Партачі руйначі
ухопили пірначі
з хваткою ведмежою
творють незалежну
ех яблучко [4, с.38].

У вірші виразно прочитуються алюзії на сучасну дійсність. Використані як епіграф слова О. Блока «Революционный держите шаг» є натяком на недавню минулі історичні події, що активізує трагічне світовідчуття. Автор недвозначно наголошує на недолугості системи. У вірші віднаходимо ремінісценції із відомої анархістської пісні, які підсилюють абсурдність ситуації, вселяють тривогу за майбутнє рідної землі. У цьому контексті поезія І. Прокоф'єва про українське село із покинутими оселями й занедбаними полями сприймається як непоправна національна катастрофа, яка веде до втрати роду, свого коріння, загибелі етносу. Про це з боєм оповідає поет:

Земля стражденна, бо душа нужденна.
Царюють гордо бур'яни в полях.
Село вмирає тихо і смиренно,
немов підбитий браконьером птах [4, с.43].

Вірші, що увійшли до третього циклу «Берег», здебільшого медитативного характеру. Тут І. Прокоф'єв уникає песимістичних настроїв, він заглиблюється у внутрішні самопочування, концентрує увагу на особистісних проявах. Багатьом віршам властиві сумно-елегійний настрій, пов'язаний з тугою за молодими літами, за проминулою молодістю, відчуття незворотності буттєвого плину. Поет шукає себе, його кредо висловлене «як невідступна потреба до себе іти, до себе» [4, с.54]. У циклі поглиблюється антропоцентрична проблематика, яка трактується як філософське узагальнення у координатах: «людина і Всесвіт, людина і вічність».

Натрапляємо на поодинокі вплітання у поетичну тканину образу листка, проте в порівнянні із попереднім циклом він набуває іншого символічного змісту. Наприклад, у мініатюрі «Доля поета» митець шукає у ньому «поживу» для творчої праці. Листя уособлює строкатий нагхненний універсум автора, з якого виростають благодатні плоди поетичної уяви:

Упасти в страхітливий вир,
щоб в нім потроху божеволіти
і зрідка з листя меланхолій
збирати дивний еліксир [4, с.66].

Вірш «Берег» сприймається як поетичний заспів до циклу. Цей образ-символ може мати неоднозначне прочитання: з одного боку він постає як символічна межа між пережитим і прийдешнім, між молодістю і зрілістю, життям і смертю, а з іншого – це причал, твердь, яка є опорою для людини на схилі літ і навіть дає їй матеріал для творчої праці: «Тут берег зів'ялих жадань. / Тут навсібіч глухомань. / Тут тінь відбувалих цвітінь. / Тут на сто гін безгомінь» [4, с.61]. В таких умовах вона знову мусить робити певний вибір, творити прихисток своїй душі, будувати плани, творчі і життєві замисли.

Автор нагадує, що людина лише гість у цьому світі: «Ти й тут не навічно, не назавжди. . .», закликає до смиренної мудрості: «Смиренно у бухту свій човен веди». Поет жалкує за проминулими літами, свідомий свого призначення чесно і безнастанно виконувати свою місію. Людську пам'ять вважає найціннішою платою за життєвий труд.

В окремі вірші пробиваються мотиви самотності, проте самотність спроектована як самотність, поет прагне тиші, елегантного спокою, самозаглибленості, щоб, залишившись наодинці з собою, сповна віддатись собі, своїм не розгубленим почуттям. Він свідомий свого призначення у марнотному світі сучасності. Ліричний герой одержимий бажанням творчості, прагне дошукатися глибинних буттєвих істин, незважаючи на те, що:

І плаче сопілка:
Довкруж лиш полин.
Один ти в цім полі,
Розглянься: один.
Світ – клином – у землю,
І ось він – твій клин.
І віє ув очі
Стовічний полин [4, с.60].

Поет закликає іти «на голос глибин», повертатися до джерел, до первозданної краси, самовідновлюватись у її творенні.

Як уже мовилося, збірка поліфонічна. Поліфонія твориться різними прийомом. Зокрема, помітне перехресне асоціювання не тільки мікрообразів одного вірша, а й функціональна взаємодія різних творів із різних частин книжки. Їх перегук надає образному комплексу системності, цілісності, служить повнішої передачі думок і настроїв автора.

Матеріалом для художнього осягнення в «Зеленому шумі» стає не тільки індивідуальний, а й історичний час. Ціла низка віршів має історіософський зміст («Поле», «Предки», «Без крил. Без жалів. Без мети», «Серед Європи...»), «Гомін»). Це образні картини минулого, які повинні стати уроком для сучасників. Утверджується віра у духовну силу і готовність співвітчизників за необхідності, якщо «З-за обрню татъ стрибоне, наче рись», захистити волю і честь Батьківщини:

Малих і вже сивих закриєм грудьми.
Ущухнуть громи і розтануть дими.
І в славі пребудем, бо русичі ми [4, с.50].

Ідея невмирущості національного духу, його історичної живучості у символічній формі розкривається у вірші «Дубовий пагін». Лаконічними штрихами тут створено підтекст, у якому прочитуються драматичні сторінки нашої

минувшини – незчисленні нашестя різних завойовників («у час нічної бурі під її грім і тріск»), голодомори, репресії («В покіс вкладався ліс»). У кінцевих рядках утверджується думка про безсмертя народу, непоборність його устремління до волі, до високих ідеалів:

Щоб перед вітром-паном
не гнувся верболіз...
Щоб зелен-океаном
шумів у небі ліс... [4, с.7].

У книзі є ремінісценції зі світової літератури, алюзії на твори Данте, В. Вітмена, О. Блока, Е. Йонеско, Т. Шевченка, В. Стефаніка, П. Тичини, Д. Павличка, В. Стуса та ін. У деяких віршах помітні інтертекстуальні зв'язки з поезією І. Огієнка, котрі можна трактувати як творчість за мотивами. Високим настроєм воскресіння природи і людського духу пронизано вірш «Великдень». Тут під провислюю з неба веселою повітря, крони дерев виповнюють «сяєвом тремтливим, тихих вод світінням». У вірші «Серпнева ніч. Над степом» по-огієнківськи одухотворено, піднесено вивідається захоплення красою створеного Всевишнім:

Чудується душа святій
Красі,
Живій, неложній:
Який же неказанно гожий ти,
О, світе Божий [4, с.70].

«Що робить оригінальним Івана Прокоф'єва? Свіжа, яскрава, виразна думка, майстерно втілена в поетичний образ» [2, с.3], – вважає М. Мачківський. А цього майстерного втілення поет досягає і за рахунок вдало вибраної форми. Якщо ще кілька років тому були підстави стверджувати, що «У формотворчості автор залишається традиційним» [2, с.3], то в «Зеленому шумі» поруч з традиційними помітний пошук модифікованих форм, відмінних від канонічних. Різні строфічні побудови (катрен, пентина, секстина) в аналізованому дискурсі мають і самобутні риси: усічені чи видовжені окремі рядки, незвичне римування, або часткову чи повну його відсутність. Зустрічається верлібр.

Трапляються вірші, які є розгорнутими метафоричними структурами («Листок», «А що там далі?», «Прозріння»). Для прикладу, картина зими в останньому з них займає всю його текстову площу і повністю є алегоричною. Йдеться не тільки про раптове похолодання в природі, а й – в громадському житті.

Пірнала в сум озимина:
Весна ще далеченько.
І затремтіла не одна
Пташинонька сіренька [4, с.30] –

це інакомовлення. Озимина, сірі пташки тут – простий, «сірий» люд, який потерпає від суспільних морозів.

Вище аналізований твір – лірична медитація. Ця форма дала І. Прокоф'єву, стверджує О. Чехівський, «... якнайкращі можливості поділитися з читачем роздумами про побачене, почуте, пережите, збагнене і незбагненне, про красу мистецтва, про філософію життя в широкому сенсі» [6, с.139].

Звичайно, на дорозі художнього пошуку в нашого автора, як і в більшості письменників, поруч зі здобутками трапляються і невдачі. Прагнучи інтелектуалізувати свій вірш і адресуючи його передовсім підготовленому читачеві, він

інколи занадто абстрагує текст, внаслідок чого втрачає на образності, як то сталося у вірші «Невигубна липуча цвіль...». Інколи впадає у звичайну банальність: «І злоба вже зусібіч чорно віє, і світ чорніє», «Бути – не бути – бути: екзистенційний рух», «Міняється світ грайливо барвами усіма». Трапляється надзування окремих лексем, зокрема лексеми «світ».

Підсумовуючи наші спостереження, зазначимо, що, попри помічені і непомічені нами недоліки, книжка письменника-подолянина дає читачеві живий і вартісний матеріал для переживань і роздумів.

Світогляд поета базується на гносеологічній спразі пізнати світ довкола себе і в собі, екзистенціалістських концепціях, засадах інтуїтивізму, релятивізму, а то й абсурдизму. Образні моделі «Зеленого шуму» засновані на синтезі різних реалістичних і модерністських прийомів, зокрема символістських, імпресіоністських, імажистських, акмеїстських. Застосування їх, як правило, художньо вмотивоване і загалом результативне. Характерною ознакою аналізованого дискурсу є інтертекстуальність, найчастіше у таких її виявах, як творчість за мотивами, цитатія, алюзія, ремінісценція, парафраз, образна аналогія. І. Прокоф'єв тяжіє до інтелектуалізованого образного письма, поєданого з емоційністю. Його змістово-настрійовий діапазон досить широкий: від мінору – до поетичної публіцистики.

Список використаних джерел:

1. Брант Гр. [Б. Гришук]. При світлі небесної лампади / Гр. Брант // Подільські вісті. – 2010. – 6 липн.
2. Мачківський М. Голос вічного міста / М. Мачківський // Подільські вісті. – 2005. – 19 липн.
3. Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща / В. Моренець. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 327 с.
4. Прокоф'єв І. Зелений шум : поезії / І. Прокоф'єв. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Мошинський В.С., 2012. – 111 с.
5. Салига Т. «Мені хотілося, щоб мої вірші були неповторно українські...» / Т. Салига // Літ. Україна. – 2013. – 24 січн.
6. Чехівський О. Поетика Івана Прокоф'єва / О. Чехівський // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2005. – Вип. 11. – Т. 2. – С. 139-142.

The article deals with aspects of world-view in the collection of poetry «The Green Noise» by I. Prokofiev. The intertextual connections with the world and Ukrainian literature are investigated.

Key words: poem, image, content, meditation.

Отримано: 12.04.2013 р.